

ESKİÇAĞDA YAZI, KİTAP VE KÜTÜPHANENİN OLUŞUM SÜRECİ; GÜNÜMÜZ EĞİTİMİNE KATKILARI*

Tuğba Cevriye ÖZKARAL
Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
tuğbaozkaral@hotmail.com

Öz

Yazı insanların düşündükleri, ifade edebilecekleri şeylerin düzenli bir göstergesi ve simgeler, semboller bütünü olmuştur. Bu makalede eskiçağda yazı ve kitabın doğuşu, oluşum süreci ele alınmaktadır. Mezopotamya'da yazı M.Ö. 3200 yıllarında Sümerliler tarafından icat edilmiştir. Sümer yazısı ekonomik ihtiyaçlardan doğmuştur.

Önasya ülkelerinde ve Anadolu topraklarında yazı malzemesi olarak kullanılan kil tabletler, kilin kitap şekli olarak ifade edilmiş halidir. Papirüsün kitap şekli olan rulo, özellikle parşömentin kitap şekli olan kodeks Antikçağ boyunca temel kitap şekli olmuşlardır. Eskiçağda yazılı belgelerin artan ekonomik ve kültürel ilişkilerin sonucu olarak çoğalmasıyla korunup saklanmalarını gerektiren arşiv ve kütüphaneler ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle eskiçağ kütüphanelerinin oluşum süreci de irdelenmeye çalışılmıştır.

Eskiçağdaki bu oluşumların günümüz eğitime katkıları ise şu şekilde yorumlanmıştır: Eğitimin ana unsurları eskiçağda doğmuş ve günümüze kadar gelişim sürecini devam ettirmiştir. Eğitim öğretimin verildiği kurumların yani okul adı verilen sistemin, önemli bir eğitim aracı olan kitapların ve kütüphanelerin ve daha birçok unsurun doğuşu, var olması eskiçağ uygarlıklarına dayanmaktadır. Öte yandan eskiçağda icat edilen yazı hem insanlık tarihi hem de eğitim dünyası açısından çok büyük önem taşımaktadır. Yazılı araçlar eğitim ortamında en yaygın kullanılan araç türleridir. Kısacası yazı, kitap ve kütüphanenin oluşumu hem geçmişte hem de günümüzde büyük bir etki ve öneme sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yazı, eskiçağ, kitap, kütüphane, eğitim.

THE DEVELOPMENT PROCESS OF WRITING, BOOK AND LIBRARY IN ANCIENT AGE; CONTRIBUTIONS TO THE PRESENT EDUCATION

Abstract

Writing has been the whole collection of signs and symbols and a regular indication of what people think, what they can express. In this article, the birth of ancient writing and book is handled with its formation process. Writing was invented by Sumerians around 3200 B.C. in the Mesopotamia. Sumerian writing emerged due to economic necessities.

Clay tablets used as writing material in the Asia Minor and Anatolia were the book format of clay. The basic book shapes in ancient age were the roll, being the book format of papyrus, and the codex, being the book format of parchment. On the other hand, as a result of the increasing economic and cultural relations in the ancient age, written documents had to be preserved, and thus archives and libraries showed up. From this point of view, the formation process of the ancient age library has also been examined in this paper.

Contributions of these ancient formations to the present education were interpreted in the following way: the main elements of the education was born in ancient age and continued its development until today. Institutions that provide education, namely the system of school, the birth and existence of books and libraries and many other elements as important education tools are based on the ancient civilizations. On the other hand, writing that was invented in ancient age period carries great importance for both the history of mankind and the education world. Writing instruments are the most widely used tools used in the education environment. In short, the formation of writing, book and library has had a huge impact and significance in both past and present.

Key Words: Writing, ancient age, book, library, education.

* Bu çalışma, yazarın Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2007 yılında kabul edilen "Hitit Dünyasındaki Kâtipler ve Eğitime Katkıları" adlı yüksek lisans tezinden geliştirilmiştir.

GİRİŞ

Yazının icadıyla medeniyetin başladığını söyleyebiliriz. Tarih yazının icadıyla başlar. Bu nedenle yazıdan önceki döneme “*prehistorik çağ*” adı verilir. Prehistorya tarih öncesi, historya ise tarih kavramını ifade etmektedir. Bunların dışında bir de protohistorya kavramı vardır. Henüz yazıyı kullanmayan, yazının gelişmediği bir yer hakkında, yazıyı bilmekte olan başka toplumların yazılarıyla bilgi edinebilme durumudur.

Geçmişte insanlar mesaj iletmenin sayısız yolunu bulmuştur. Resimler, şekiller ve tasvirler bu konuda örnek olarak verilebilir. Ancak yazı insanların düşündükleri, ifade edebilecekleri şeylerin düzenli bir göstergesi ve simgeler, semboller bütünü olmuştur. Elbette böylesine önemli bir sistemin bir günde oluşması imkânsızdır. Yazının şimdiki halini alması oldukça uzun ve karmaşık bir süreçtir.

Hem yazının hem de kitabın oluşumunu yazı malzemeleri olan araç ve gereçlerin etkilediği bir gerçektir. Bu nedenle araç ve gereçler ayrı bir öneme sahiptir. Öte yandan bu konuda kâtiplerin de önemi yadsınamaz elbette. Bu nedenle kâtipler ele alınması gereken önemli bir durumlardan birini arz etmektedir.

Yazının Doğuşu

İnsanların yerleşik hayata geçtiği ve birçok konuda gelişmelerin yaşandığı Neolitik dönemden sonra insanlar arasında ilişki ve iletişim de artış göstermiştir. Fakat bu dönemde iletişim piktografik işaretler taşıyan araçlar ile gerçekleştirilmiş olmalıdır. Tarihçiler taş vb. malzemelerden yapılmış eserler üzerinde bu işaretlerin yer alması nedeniyle, bu şekillerin yazının prototipi olduğu kanaatini taşımaktadır (Yıldız 2000: 3). Örneğin Göbeklitepe tapınma alanında abidevi kabartma eserler üzerinde bulunan hayvan tasvirleri, burayı kazan hafir tarafından yazının ilk şekilleri olarak görülmek istenmektedir (Schmidt 2007: 246 vd). Eğer bu durum ispatlanabilirse, o zaman yazı Sümerler’den önce keşfedilmiş olacaktır.

Dünya üzerinde ilk yerleşik medeniyetlerin Önsasya’daki büyük nehirlerin kıyılarında kurulduğu bilinmektedir. Önsasya medeniyetleri ise Mezopotamya, Mısır ve Anadolu olmak üzere üç kültür çevresini temsil etmektedir. Bu bölgelerin de her birinin kendine has bir yazı biçimi vardır. Mezopotamya kültür çevresi hiyeroglif ve çivi yazısıyla, Mısır kültür çevresi ise sadece hiyeroglif yazı ile bilinmektedir (Kınal 1969: 1).

Mezopotamya'da Yazı

Mezopotamya'da yazı M.Ö. 3200 yıllarında Sümerliler tarafından icat edilmiştir. Sümer yazısının ekonomik ihtiyaçlardan doğduğu ifade edilir. Eski Uruk kentinde -şimdiki adı Warka- yapılan kazılarda, IV. tabakada ortaya çıkan tabletlerden anlaşılır ki, önce piktogram (resim yazısı) iken daha sonraları düz çizgilerden oluşan işaretlere sahip bir yazı biçimini almıştır. Uruk tabletlerinden elde edilen bilgilerden görülmüyor ki, bu yazı ile tabletler tahıl çuvalları ve büyükbaş hayvan listelerinden oluşmuş ve tapınağın bir tür muhasebesini sunmuştur. Kile batırılan, ucu kesik, stylus adı verilen yazı kaleminin, batırıldığı yerde üçgen biçimli bir iz, çekildiği zaman da düz bir iz bıraktığına bakılarak, kama ya da çiviye benzer işaretlerden kurulu yazıya Latince "cuneus" kama ve "forma" biçim kelimelerinden bileşik "cuneiform", çivi biçimli yazı, çivi yazısı adı verilmiştir. Bu yazı M. S. 74 yılına kadar geçerliliğini korumayı başarmıştır (Kramer 1999: 445; Dinçol 2002: 23; Jean 2002: 13). Aşağıda Tello'da bulunan bir hesapla ilgili bir tablet ve çivi yazısının evrimini gösteren bir taslak yer almaktadır.



Sag = baş								
Ka = ağız Dug = konuşmak								
Ninda = çanak besin								
ka + ninda - ku = yemek								
a = su								

Kaynak: Bottero-Steve 2013: 55.

Mezopotamya ve çevresindeki ülkelerde bilim ve kültür hayatının saptanması konusunda önemli bir role sahip olan kil tabletlerin çeşitli konuları içerdikleri görülmüştür. Bu tabletlerin güneşte kurutulup fırında pişirildiği bilinmektedir. Ayrıca sonlarına "Kolophon" adı verilen özet bilginin yazıldığı etiket görevi gören bir kısım da bulunmaktaydı. Bu kısımda belgenin içeriği yanında, tabletin hangi kâtip tarafından yazıldığı ile hangi tanrı ve tapınağın önüne konulduğu bilgileri yer almaktaydı (Yıldız 2000: 10).

Mısır'da Yazı

Daha öncede ifade edildiği üzere, Mısır medeniyeti hiyeroglif yazı ile bilinmektedir. Dünyadaki bütün yazıların kökeni aslında resimdir. Bir resim, bir mesaj iletiyorsa, “yazı” işlevine sahiptir. Hiyeroglif yazı; Mısır'da icat edilen ve daha sonra Ege ve Anadolu'da etki sahasını genişleten, işaretleri resim özelliği taşıyan yazıların genel olarak ismidir (Dinçol 2002: 20 vd).

Hiyeroglif yazıların bulunduğu ilk belgeler M.Ö. III. bin yıla kadar uzanmaktadır. Mısır yazısının karakterlerini belirten hiyeroglif sözcüğü ise “tanrıların yazısı” anlamına gelmektedir. Yunanca kutsal anlamına gelen “hieros” ve kazımak anlamını taşıyan “gluphein” kökünden türetilmiştir. Eski Mısırlılara göre yazıyı tanrı Thot'un kendisi yaratmış ve insanlara başlatmıştır. Öte yandan burada önem arzeden konu; komşuları Sümerlerden farklı olarak en başından beri her şeyi ifade edebilen grafik bir sistem bulmuş olmalarıdır. Mısır hiyeroglifleri yazının gelişiminin tamamlanmasında resim yazısı olarak kalmıştır. Buna karşılık Mezopotamya'daki resim yazısı, piktografik yazı, gelişerek çivi yazısına dönüşmüştür. Diğer yandan Mısırlıların kullandıkları yazı araçları içerisinde taşların bulunduğunu biliyoruz. Nitekim hiyeroglifleri taşlara kazıdıkları gibi; daha esnek, daha ince, daha elle tutulur bir araç olan papirüse de yazıyorlardı. Papirüs ise Nil delta ve vadisinin bataklıklarında yetişen bir bitkiydi (Yıldız 2000: 22; Jean 2002: 27 vd).

Hiyeroglif yazı Erken Hanedanlık Dönemi I. Sülale döneminde (M.Ö.3100-2890) hiyeratik adını alarak zamanla gelişmiş, M.Ö. VIII. yüzyılda, daha hızlı bir şekilde gelişerek demotik yazıya dönüşmüştür. Yazının yaygın bir şekilde kullanılması dönemi ise Ptolemaioslar ve Roma döneminde olmuştur (Yıldız 2000: 22).

Anadolu'da Yazı

Anadolu'ya yazıyı Asurlu tüccarlar getirmiş ve tarihi çağları başlatmışlardır. Anadolu'ya ticaret yapmak için gelen bu tüccarlar Kayseri yakınındaki Kültepe'de geçici olarak yerleşmişlerdir. M.Ö. 19. ve 18. yüzyıllarda Kuzey Mezopotamya'daki Asur kentiyile Anadolu arasında ticaret yapmışlar ve bu amaçla kendilerinin de içinde yaşadıkları Karumlar ve Wabartumlar kurmuşlardır. Karum, Pazar yerleri anlamında, Wabartumlar ise menzil istasyonları ve konaklama merkezlerini ifade etmede kullanılmıştır (Yıldız 2000: 40; Dinçol 2002: 26).

Hititler, Anadolu tarihi çağlara girdikten sonra, Anadolu'da kurulan ilk büyük devletin sahipleridir. Kendilerinden önce Asurlu tüccarların getirmiş oldukları Eski Asur çivi yazısı, Anadolu'da özellikle bu kavim tarafından kullanılmaktaydı. Ancak, Hititler Eski Babil yazısını benimsediler. Bunun nedeni belki de, Asur ticaret kolonileri çağında çivi yazısının henüz Hititçeye uygulanmamış olmasına bağlanabilir. I.Hattuşili dönemi incelendiği zaman görülmektedir ki; Kuzey Suriye'ye yaptığı seferlerden dönerken Eski Babil ekolünden kâtipler Anadolu'ya, başkent Hattuşa'ya getirilmiştir. Ancak, burada şu noktaya da değinmemiz gerekir ki, I. Hattuşili vasiyetnamesini Akadça ve Hititçe olmak üzere, çift dilli yazdırtmıştır.

Hititler, Akadça'yı kendi yazışmalarında değil de devletlerarası antlaşmalar ve mektuplarda diplomatik dil olarak kullanmışlardır. Hitit çivi yazısını da, arşivlerinde saklayacakları tüm resmi belgelerinde, bir kısım yazışmalarında, antlaşma ve dini metinlerinde kullanmışlardır (Bryce 2002: 60).

Hititler'e ait kültür kalıntıları içerisinde en önemli sayılabilecek belgeler elbette çivi yazılı tabletlerdir. 1900'lu yılların başında Hitit devletinin başkenti Hattuşa'da kazılara başlanmıştır. Bu yapılmış olan ilk kazılarda 10.400 tablet ve tablet parçası ele geçirilmiştir. Çalışmalara başlanmıştır ve konu bakımından çeşitliliğin oldukça zengin olduğu gözlenmiştir. Boğazköy'de bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda yaklaşık 25 bine yakın çivi yazılı tablet ele geçirilmiştir. Hititçe'nin çözümü konusunda ise ilk ve en büyük adımı atan Çek bilgini B. Hrozny olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu adımı atmayı başarmış ve bu konu ile ilgilenen birçok insanın ilgi odağı olmuştur (Karasu 1997: 215 vd).

Yazı Araç ve Gereçleri

Hititler döneminde yazı araç ve gereçlerini incelediğimiz zaman, Eski ve Hitit İmparatorluk zamanında Hititlerin kil tabletler üzerine çivi yazısını yazdıklarını öğrenmekteyiz. Ayrıca bu dönemde tahta tabletlerin varlığı da bilinmektedir ancak bir yangın esnasında ya da doğa şartlarıyla mahvolmuş oldukları düşünülebilir. Boğazköy tabletlerinde sıkça rastlanan bayram metinlerinin incelendiğinde son bölümlerinde yer alan kolofonlarda geçen deyimlerden anlaşılıyor ki, metin ilk önce geçici olarak tahta tablet üzerine işlenmiş ve daha sonra metin kalıcı olması için kil tablet üzerine geçirilmiştir. Bunun sebebi tahta tabletin dayanıksızlığıdır. Bununla birlikte Boğazköy arşivinde tahta tabletleri korumak amacıyla özel odaların var olduğu da elde edilen bilgiler arasındadır. Hitit tahta tabletlerinin yetismekte olan öğrencilere bir yazı malzemesi olarak yardımcı olduğunu da söyleyebiliriz. Bunların yanında bu tahta tabletlerden ayrı olarak "bulla" adı verilen kil mühürlerin bir kısmının ve kil tabletlerin bugüne kadar varlığını koruduğu da bilinen bir ayrıntıdır (Bossert 1952: 1-8; Karasu 1995: 117 vd).

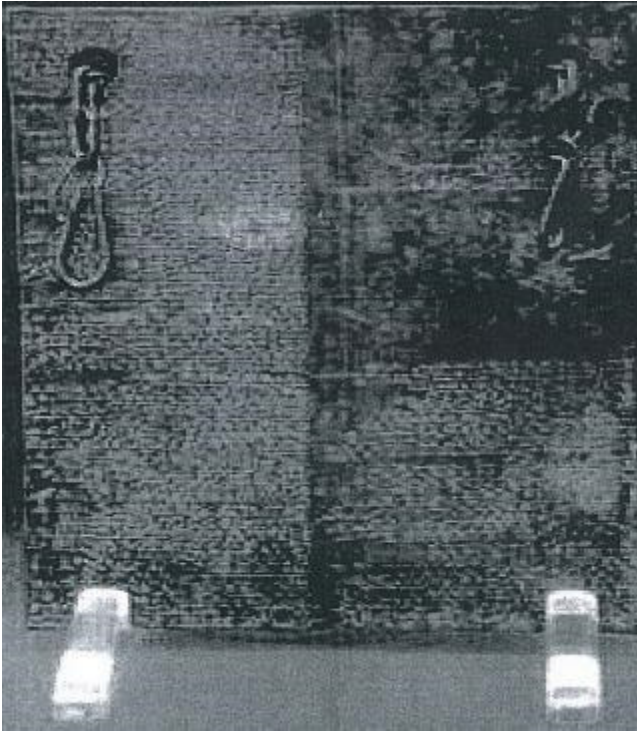
Kâtipler

Burada ele alınması gereken bir diğer önemli konu, Hitit kültür ve medeniyetine büyük katkıları olan Hitit kâtipleridir. Boğazköy arşivlerinde bulunan ve ele geçirilen bazı tabletler bizlere Hitit yazarlarının yani kâtiplerin bu yazı sanatı konusunda ne kadar kendilerini geliştirmiş olduklarını göstermektedir.

Devlet teşkilatı içerisinde kâtipler önemli bir konuma sahiptiler. Hitit Devleti'nde gelişmiş bir saray teşkilatı bulunmaktaydı ve sarayın emrinde bulunan saray memurları vardı. İşte bu saray memurlarının içinde kâtipler (^{LU}DUB.ŞAR) de bulunuyordu. Devletin en mühim mevkilerinden birine sahip olan başkâtipti ve onun maiyetinde birçok kâtip vardı. Bunlar devletin resmi evrakını düzenlemekle sorumlu tutulmuşlardır.

Bununla birlikte, Hitit sarayında, çağın konuşulmakta olan önemli uluslararası dillerini bilen kâtipler de bulunmaktaydı. En önemli görevleri arasında kralın fermanlarını, devlet anlaşmalarını ve kanunları yazıyor olmalarıydı. Devlet arşivini düzenlemek gibi önemli görevleri de yerine getirmekte oldukları biliniyordu. Bunların yanı sıra kırılan ve bozulan tabletleri yeniden kopya etmek gibi mühim becerilere sahiptiler. Kâtipliğin genel olarak babadan oğula geçtiği de eldeki çiviyazılı belgelerden bilinmektedir (Kinal 1987: 139 vd). Çivi yazısı metinlerinden öğrenildiğine göre Hititlerde birçok tahta tablet kâtipleri de mevcuttu. Ancak Boğazköy'ün M.Ö. 1200 yıllarında bir yangınla tahrip olduğu ve bu esnada tahta tabletlerin mahvolduğu ifade edilmektedir (Bossert 1952: 1). Bu konuda şunu da belirtmemiz gerekir ki, tahta tablet kâtipleri kil tablet üzerine yazan yazımcılardan daha az öneme sahiptiler ve kral sarayında, kült işlerinde çalışıyorlardı (Otten 1962: 211). Öte yandan 1986 yılında ele geçirilen “bronz tablet” de Hitit kâtiplerinin yazı yazma işinde ne kadar gelişmiş olduklarının bir delili olarak gösterilmektedir (Karasu 1995: 117). Aşağıda Hititlerden kalma bronz tablet örneği bulunmaktadır.

Hititlerden Kalma Bronz Tablet



Kaynak: Demiriş 2000: 32.

Kâtiplerin çiviyazılı tabletler üzerine yazı yazmaktan başka bazı görevlerinin de olduğu aşağıdaki Maşathöyük tabletlerinden anlaşılmaktadır. İlgili metinlerin tercümeleri ise şöyledir (Alp 1991: 256 vd).

72 (Mşt. 75/67)

o. Rd. 1 Katip şefi Gaşšu şöyle

Vs. 2 Söyler.

3-4 Bak Tarhunpihanu bana şunları yazdı:

5-6(Köprüleri) taşlarla inşaa etmek bitti.

7 Odun mevcut değil

8 Şimdi bak, odunları bekle.

73 (Mşt.75/97+99)

Vs. 1 -2 Ağaç tablet üzerine yazan katiplerin şefi, Gaşšu'ya şöyle söyler.

3-4 İşte bak, Tarwaski bana şunları söyledi:

5 Hawalta'nın karısı

6 ...geldiler.... sahipler

7 Beyim

8 x

9 x

10 Orada onları dinle (sorguya çek).

11 eğer doğru ise,

12 Hawalta'nın karısı

13 onlara geri ver(sin).

14 eğer doğru değil ise (öyle değilse)

u.Rd. 15 Onu bana volla.

Binlerce yıl geriye gittiğimizde bizleri şaşırtan en önemli unsurlardan birisi, kütüphane sistemine ya da arşivlemeye yakın bir düzenin kurulması, bu tabletlerin korunup, saklanmasıdır. Bunu sağlayan da elbette en önemli saray memurlarından biri olan kâtiplerdir. Kâtiplerin Hitit sosyal sınıfları arasında çok

önemli bir konuma sahip olduklarını da görmekteyiz. Bu statünün yanında devletin üst düzey yöneticileri arasında yer aldıklarını da söyleyebiliriz. Buna da kanıt olarak, Hitit devleti ile diğer yabancı devletler arasında yapılan antlaşmalarda tanıklık etmeleri gösterilebilir (Bryce 2002: 60; Karauğuz 2002). Bu bilgilerden hareketle hem kitabın hem de kütüphane sisteminin oluşmasında kâtiplerin kayda değer katkılarının olduğunu söylemek mümkündür.

Burada belirtilmesi gereken son husus ise; Eski Batı'nın Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'dan daha sonra yazılı kültür ile tanışmış olmasıdır.

Kitabın Oluşumu

Kitabın şekli de tıpkı yazı gibi günümüze gelinceye kadar değişime uğramıştır. Örneğin Önyasya ülkelerinde ve Anadolu topraklarında yazı malzemesi olarak kullanılan daha önceden üzerinde durduğumuz kil tabletler, kilin kitap şekli olarak ifade edilmiş halidir. Diğer yandan papirüsün kitap şekli olan rulo, özellikle parşömentin kitap şekli olan kodeks Antikçağ boyunca temel kitap şekli olmuşlardır. Bu örnekler her ne kadar günümüzdeki kitaplar ile birebir aynı özelliklere sahip olmasalar da, geçmişteki insanların kafasında kitap düşüncesinin oluşmaya başlamasının birer kanıtı olabilmektedir. Dikkat çeken bir diğer unsur ise, zaman geçtikçe kitabın bütün özelliklerinin daha korunabilir özellikte olmasıdır.

Kodeks durumu hâkim oluncaya kadar yaygın kullanılan papirüsün kitap şekli olan ruloyu ele almadan önce papirüs bitkisinden kâğıt yapımı yani papirüs kâğıdının üretimi üzerinde durmak gerekmektedir. Süreç şu şekildedir: Öncelikle bitkinin özü, 2-3 m. olan sapın uzunluğu boyunca bir iğne ile veya yarıcı bir alet yardımı ile çizilerek çıkartılıyordu. Gövde bıçak yardımı ile tabakalara ayrılıyordu. Saplar 40 cm. kadar kesiliyor, kabuğu soyuluyordu. Tabakalar kesilirken enine ve kırksız olmasına özen gösteriliyordu. Dikey tabakaları en uzun olanı ise en iyi kalitede oluyordu. Öte yandan kabuğun hemen altındakiler çevredekilere göre daha ince ve esnek olduğu için en iyi kalitede olanlar sapın merkeze en yakın olan kısmından sağlanıyordu. Kabuğa yakın olanlar ise aşağı kalitede kâğıt yapılıyordu (Yıldız 2000: 141).

Papirüsün kitap şekli olan rulo ile ilgili edinilen bilgiler ise şu şekildedir: Papirüs sapı ince şeritler halinde kesiliyor ve bunlar üst üste konarak bir araya getiriliyordu. İki kat dikey olarak üst üste gelince esnek ve düz bir düzey ortaya çıkıyor bu da parlatılmadan önce baskısıyla kurutuluyordu. Nişasta hamuruyla yirmi kadar kâğıt yapıştırılıp birkaç metre uzunluğunda bir rulo elde ediliyordu. Yazmak için yazıcı sol eli ile ruloyu açıyor papirüs yazılarla doldukça da sağ eliyle sarıyordu. Hiyeroglif göstergeleri çizebilmek için kullanım amacına bağlı olarak ucu yontulmuş yaklaşık yirmi cm uzunluğunda bir kamış kullanılıyordu. Çok yoğun ve dayanıklı siyah mürekkep is tozu ve su karışımından yapılıyor bunlara bir de Arap tutkalını andıran bir yapıştırıcı ekleniyordu (Jean 2002: 41).

Antikçağın belki de en önemli kitap şekli rulo idi. Ancak rulo ile birlikte kitap şekline geçişte bir ara basamağı temsil eden çeşitli malzemelerden yapılabirbirine tutturulan levhalardan söz etmek de mümkündür. Bu levhalar rulodan sonra kodekse geçişte önemli bir adımı oluşturmuşlardır.

Parşömeni ele almak gerekirse; papirüs kâğıdı bitkisel kökenli iken parşömen kâğıdının özel tekniklerle hayvan derilerinden elde edildiğini söylemek mümkündür. Hayvan derilerinin işlenmesi sonucunda elde edilen ve yazı yazmaya yarayan bir araçtan söz etmekteyiz kısacası. Adının, yapım yeri olan Pergamon'dan -günümüzde İzmir'in bir ilçesi olan Bergama- geldiği söylenmektedir. Geçmişte parşömen ruloların da olduğunu ancak parşömentin yaygınlaşması ile kodeksin geliştiğini öğrenmekteyiz.

Son olarak kodeks biçimine geçişin başka bir deyişle formların katlanmasının, üst üste konulmasının ve bunların baş, orta ve sonda delinerek buradan geçen ipler ile birbirine tutturulmalarının kitap cildinin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını söyleyebiliriz (Yıldız 2000: 211 vd.).

Eskiçağda Kütüphane

Eskiçağ kütüphanelerini incelerken özellikle Eski Doğu'ya bakmamız gerekmektedir. Dicle, Fırat ve Nil nehirlerinin sağladığı uygun şartlar sonucunda yerleşik hayata geçilmesi ve kentleşme, haberleşme ihtiyacını doğurmuş piktografik yazıya doğru adım atılmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi; Mezopotamya'da çivi ve Mısır'da hiyeroglif yazıları, piktografik yazının gelişmesi ile biçimlenmiş, gelişmiş ve yazılı belgelerin gittikçe artmasına neden olmuştur. Bu yazılı belgeler, artan ekonomik ve kültürel ilişkilerin sonucu olarak çoğalınca, onların korunup saklanmalarını gerektiren arşiv ve kütüphanelerin ortaya çıkması zorunlu olmuştur. Bu ilk belgeler ise, devletler arasındaki antlaşmalar, kanun ve buyruklar, yabancılara ilişkin kayıtlar, hukukla ilgili listeler şeklinde olmuştur.

Mısır kütüphanelerini incelediğimiz zaman devletin teokratik yapısından dolayı bu kütüphanelerin tapınaklarda yer aldıklarını öğrenmekteyiz. Kitapların konuları ise şunlardır; din ve onunla ilgili törenler, felsefe, tıp, kimya ve siyasal nitelikteki devlet yazışmaları. Ayrıca, Eski Mısır'da tapınaklar sosyal hayatın bütününe içine almaktadır. Her kutsal yerin bir kütüphanesi ve bir okulu bulunmaktadır. Bunlara tablet evi gibi adlar verilmiştir. Sümer kütüphanelerini ele aldığımız zaman, onların da yine şehir hayatının merkezi olan tapınaklarda yer aldığını söyleyebiliriz. Bu tapınaklarda okul bulunmaktadır, bunlar daha çok din ve devlet adamlarının yararlandığı kütüphanelerdir (Yıldız 1985: 8 vd.).

Eskiçağdaki Oluşumların Günümüz Eğitime Katkıları

Günümüz eğitiminde var olan her şeyin köklerini incelediğimizde eskiçağa dayanmakta olduğunu görmekteyiz. Eğitimin ana unsurları eskiçağda doğmuş ve günümüze kadar gelişim sürecini devam ettirmiştir. Eğitim öğretimin verildiği kurumların yani okul adı verilen sistemin, önemli bir eğitim aracı olan kitapların ve kütüphanelerin ve daha birçok unsurun doğuşu, var olması eskiçağ uygarlıklarına

dayanmaktadır. Bu bağlamda eskiçağ uygarlıklarının günümüz eğitimine katkıları yadsınamaz.

Okul denilen sistemin dahi bilinen en eski örneklerinden biri Sümerler döneminde görülmektedir (Aydın 2000: 1). Sümer okullarındaki eğitim şeklini gösteren vesikalar sözkonusudur. Bunlara “Tablet evi” serisi adı verilmektedir. Talebeye “tablet evinin oğlu”, müdüre “tablet evinin babası” yardımcı öğretmenlere ağabey demeleri dikkat çekmektedir. Ayrıca Sümer okullarında okuma yazma dışında teoloji, botanik, zooloji, mineraloji, coğrafya ve matematik gibi konuların da öğretildiğini gösteren tabletler bulunmaktadır (Kinal 1983: 184 vd).

Öte yandan ders kitapları, öğrenme ve öğretme araçları içerisinde belki de en önemlisi, en eskisi ve en çok kullanılanıdır. Eğitim ve öğretim, kitaplar sayesinde yaygınlaşmış ve kolaylaşmıştır. En eski kitaplar ise yine Sümerlere ait olan tabletler olarak bilinmektedir ki onlar da M.Ö. 3000 yılına dayanmaktadır.

Eskiçağda icat edilen yazı hem insanlık tarihi hem de eğitim dünyası açısından çok büyük önem taşımaktadır elbette. Yazılı araçlar eğitim ortamında en yaygın kullanılan araç türleridir.

Bir diğer önemli husus ise Sümerler’in mitos, epope, ilahi ve kasideleri manzum olarak yazmış olmaları ve bunları Grek’lerin İliada ve Odysea’yi, İbranilerin Tevrat’ı yazmalarından binlerce yıl önce yazmalarıdır. Başka bir deyişle, Sümerler hem yazının hem de edebiyatın mucidi olmuşlardır (Kinal 1983: 187). Edebi türlerin de eğitimdeki yeri ve önemi inkâr edilemez. Bu noktadan hareketle, eskiçağ uygarlıklarının özellikle de Sümerler’in birçok konuda ilkleri gerçekleştirdiğini ve bunların gelişerek günümüz eğitimine de tesir ettiğini söyleyebiliriz.

Daha önce de ifade edildiği gibi yazı sanatında önemli bir yere sahip olan kâtipler Hititler dönemine ait tabletleri koruyup, saklamayı başarmışlar ve binlerce yıl sonrasına günümüze ulaşmasını sağlamışlardır. Bu sayede bizler binlerce yıl öncesinin devlet teşkilatı, sosyal hayatı, saray düzeni ve uluslararası ilişkileri hakkında bilgiler edinebilmişizdir. Kâtipler sayesinde kütüphane sistemine veya arşivlenmeye yakın bir düzen içerisinde korunmuş olan kıymetli belgeler çağımıza ve de bizden sonraki kuşaklara ulaşabilecek konuma gelmiştir.

Eğitimin özellikle de Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi’nin amaçları arasında insanların yaşam tarzlarını, kullanmak zorunda oldukları bazı aletleri ve yaptıkları yeni buluşları öğrencilerle paylaşmak yer almaktadır. Böylece onlar da aletleri yeniden yapmaya, süreci yeniden üretmeye ve materyali tekrar ele almaya çaba göstereceklerdir. Eğer ki geçmişte Hititler döneminde kâtipler gibi kıymetli memurlar olmasaydı, tabletleri koruyup saklamayı başaramasalardı; bizler binlerce yıl sonra onların yaşadıkları hayat hakkında, kullandıkları aletler ile ilgili ve daha birçok konuda bilgi sahibi olamayacaktık. Eğitim sürecinde de öğrenciler bu değerli bilgilerden mahrum kalacaklardı. Bu bağlamda M.Ö. 2. binyılda Anadolu’da büyük bir medeniyet meydana getiren Hititler’ in yaşadıkları dönem ile ilgili bilgilerimiz yarım kalacaktır.

SONUÇ

Neolitik dönemde iletişimin piktografik işaretler taşıyan araçlar ile gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Taş vb. malzemelerden yapılmış eserler üzerinde yer alan bu şekillerin yazının prototipi olduğu yönünde düşünceler bulunmaktadır.

Mezopotamya'da yazı M.Ö. 3200 yıllarında Sümerliler tarafından icat edilmiştir. Mısırlılar ise Sümerlerden farklı olarak en başından beri her şeyi ifade edebilen grafik bir sistem bulmuşlardır. Başka bir deyişle, Mısır hiyeroglifleri yazının gelişiminin tamamlanmasında resim yazısı olarak kalmıştır. Buna karşılık Mezopotamya'daki resim yazısı, piktografik yazı, gelişerek çivi yazısına dönüşmüştür. Anadolu'ya yazıyı getirenler ise Asurlu tüccarlar olmuşlardır.

Yazı ve kitabın oluşum süreci incelendiğinde; yazı malzemeleri olan araç ve gereçlerin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle araç ve gereçler ayrı bir öneme sahiptir. Öte yandan kâtiplerin de önemi yadsınamaz elbette. Hem kitabın hem de kütüphane sisteminin oluşmasında kâtiplerin kayda değer katkılarına olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzdeki kitaplar ile birebir aynı özelliklere sahip olmasalar da, geçmişteki insanların kafasında bir kitap şeklinin oluşmaya başlamasının kanıtları arasında şunlar yer almaktadır: Kilin kitap şekli kil tabletler; papirüsün kitap şekli olan rulo; özellikle parşömentin kitap şekli olan kodeks. Kütüphaneler ise artan ekonomik ve kültürel ilişkiler sonucu yazılı belgelerin çoğalmasıyla ve bu belgeleri koruyup saklama gereksinimiyle doğmuşlardır.

Birçok unsurun doğuşu, var olması eskiçağ uygarlıklarına dayanmaktadır. Eğitim öğretimin verildiği kurumları yani okul adı verilen sistemi, önemli bir eğitim aracı olan kitapları, kütüphaneleri ve daha birçok unsuru örnek olarak verebiliriz. Bu bağlamda eskiçağ uygarlıklarının günümüz eğitime katkıları da yadsınamaz. Eğitimin ana unsurları eskiçağda doğmuş ve günümüze kadar gelişim sürecini devam ettirmiştir.

SUMMARY

As known, history begins with writing. Writing has been the whole signs and symbols and a regular indication of what people think, what they can express. People started a settled life and developments were made in many subjects in the neolithic period. Relationships and communication also increased among people. However, communication had to be made with means carrying pictographic signs in this period. As they appear on the monuments made from materials like stone, it is believed that these figures are the prototypes of writing.

Writing was invented by Sumerians around 3200 B.C. in the Mesopotamia. Egyptians, different from Sumerians, invented a graphic system since the beginning. In other words, Egypt hieroglyphics remained as picture caption when writing was completing its development. On the other hand picture caption in the Mesopotamia, pictographic writing, developed and turned into cuneiform. Assyrian merchants introduced writing to Anatolia.

Tools and equipments as writing materials are very effective in the formation process of writing and the book. Thus, tools and equipments have a particular importance. That Hittites wrote cuneiform on clay tablet in the early period of Hittite Empire, has been known. In addition, it is also known that in this period wooden clays were also used, but it is believed that they were ruined in a fire or with natural disasters. Kolophon exists in the final parts of religious festival texts of Bogazkoy cuneiform. Idioms in the kolophons show that text was firstly handled temporarily on wooden clays. Then text was transmitted to clay tablet in order to make it permanent. The reason for this was that wooden clay was not durable. In addition, information obtained show that there were rooms in order to preserve wooden clays. We can say that, Hittite wooden clays helped students that were being trained as writing material.

On the other hand, importance of scribes is undeniable. It is possible to say that, scribes made a significant contribution in the formation of both book and of library system. Scribes occupied an important place in Hittite government order. Scribe who is one of the officials of palace in Hittite government, was responsible to edit official documents of government.

In addition to that, scribes knew important international languages of the age. Their most important tasks were writing the king's declarations, government treaties and laws. Besides, scribes edited the government archive. One of the most important skills of the scribes was to copy the broken tablets. Cuneiform documents show that scribe hand down generally from father to son, and they were one of the most important officers.

Even if they do not have the same features with today's books, the following are the evidence that people had the format of a book in their minds in the past: Clay tablets being the book format of clay; roll being the book format of papyrus; codex being the book format of parchment. The libraries emerged due to the need to preserve these documents as a result of increasing economic and cultural relations.

Roots of everything existing in today's education is based on Ancient age. In other words, the main elements of the education was born in ancient age and continued its development until today. Institutions that provide education, namely the school system, the birth and existence of books and libraries and many other elements as an important education tool is based on the ancient civilizations. In this regard, contributions of ancient civilizations to the present education is undeniable.

In Sumerians period, one of the oldest examples of school system was seen. On the other hand, textbooks are the oldest, the mostly used and the most important in teaching and learning materials. Education and training were widespread and easy thanks to books. The oldest books known as tablets belonging to Sumerians dates back to 3000 B.C. Writing that was invented in ancient age period, carries great importance for both history of mankind and education world. Writing instruments are the most commonly used tools used in the education environment.

KAYNAKÇA

- ALP, S. (1991). *Maşat-Höyük*. Ankara.
- AYDIN, İ. (2010). *Alternatif Okullar*. Ankara.
- BOSSERT, H. TH. (1952). Hititlerde Yazı Malzemesi ve Yazı Aletleri. *Bellekten*, XVI (61), 1–8.
- BOTTERO, J. & STEVE, M.J. (2013). *Evvel Zaman İçinde Mezopotamya*. İstanbul.
- BRYCE, T. (2002). *Life and Society in the Hittite World*. Oxford.
- DEMİRİŞ, B. (2002). *Eskiçağ'da Yazı Araç ve Gereçleri*. İstanbul.
- DİNÇOL, B. (2002). Eskiçağ 'da Doğu Akdeniz Havzası ve Anadolu'da Diller ve Yazılar. *Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*. 20–37.
- JEAN, J. (2002). *Yazı İnsanlığın Belleği*. İstanbul.
- KINAL, F. (1969). Çivi yazısının Doğuşu ve Gelişmesi. *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 12/13, 1-15.
- KINAL, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara.
- KINAL, F. (1987). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara.
- KARASU, C. (1995). Some Considerations On Hittite Scribes. *Archivum Anatolicum*, 1, 117–122.
- KARASU, C. (1997). Hattuşa-Boğazköy Arşiv- Kitaplık Sistemleri Üzerine Bazı Yorumlar. *Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)*, 3, 215–238.
- KARAUĞUZ, G. (2002). *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*. Konya.
- KRAMER, S.N. (1999). *Tarih Sümerde Başlar*. Hamide Kayukan (Çev.). İstanbul.
- SCHMIDT, K. (2007). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar*. İstanbul.
- OTTEN, H. (1962). Eski Şarkta Kütüphaneler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XIX (3/4), 201–211.
- YILDIZ, N. (1985). *Eskiçağ Kütüphaneleri*. İstanbul.
- YILDIZ, N. (2000). *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*. Ankara.